

Tipărituri franceze din secolul al XVI-lea în Biblioteca Teleki

*Ana Mariana Oltean
Biblioteca Județeană Mureș*

De o cultură răspândită, de care poate beneficia societatea întreagă, nu se poate vorbi decât după invenția tiparului. Cartea tipărită s-a substituit treptat cărții manuscrise, care era mai ușor de citit, mai ieftină, la îndemâna fiecăruia. În secolul al XVI – lea, cultura eclesiastică face loc culturii laice. Alături de cărți religioase se reconstituie manuscrisele vechi ale antichității, se introduce critica în texte.

La dezvoltarea imprimeriei din secolul al XVI – lea și Franța și-a adus un aport considerabil. Primele tipografii au luat ființă în anul 1470, iar până la 1500, numărul orașelor din Franța în care funcționau ateliere tipografice, a ajuns la 41.

Nomadismul este o caracteristică a meseriei de tipograf. În secolul al XVI – lea au existat mulți tipografi ambulanți care s-au oprit în orașe, unde au găsit de lucru, pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat, ca apoi să plece mai departe.

Imprimeria devenise o industrie, dar a fost necesar ca noul atelier să fie întemeiat pe baze materiale destul de solide. Dintre atelierele fondate de clerici sau de „meceni”, au supraviețuit doar cele care se găseau în centre comerciale prospere.

În prima parte a secolului, epocă de prosperitate economică, epocă a Umanismului, industria cărții a cunoscut o deosebită înflorire, aceasta fiind vârsta de aur a tipografiei. Chiar dacă mai există ateliere, industria cărții tinde să se concentreze în orașele universitare și comerciale.

În secolul al XVI – lea au apărut acei tipografi – umaniști erudiți, multilaterali, care au stăpânit meșteșugul făuririi cărții în întregime. Adeseori, ei erau chiar autorii operelor, ca Henri și Robert Estienne. Au fost înconjurați de colaboratori luminați; astfel, Jodocus Badius Ascensius îi avea alături pe Jacques Lefèvre d'Étaples, Guillaume Budé, Jean Vatable, Erasm etc., iar Sebastianus Gryphius, animatorul umanismului lyonez, îi avea alături pe Rabelais, Jacopo Sadoleto, Clement Marot. Au fost, în același timp editori, corectori, tipografi, librari, ocupându-se de alegerea manuscriselor pentru tipărire, de corectura lor riguroasă, de perfecționarea

caracterelor de litere, de tehnica ornamentației, ilustrației cărților, cât și de comercializarea lor.

Tipografi – editori ai secolului al XVI – lea au avut un merit deosebit în descoperirea manuscriselor scriitorilor antici, greci și latini, în tipărirea edițiilor prime ale acestor texte, cât și a scrierilor umanistice, a filozofiei raționaliste, a scrierilor științifice, geografice, istorice, lingvistice.

În Franța s-au impus ca centre tipografice Parisul și Lyonul.

La Paris, primele ateliere tipografice au funcționat lângă Universitate, având ca public pe profesorii și studenții de la Sorbona. S-au tipărit textele clasice, precum și interpretările necesare studenților.

Clientela universitară nu era singura care atrăgea tipografi și librării. În lipsa textelor religioase necesare oficerii slujbelor s-au editat în continuare opere religioase, tratate de morală. Mulți dintre clerici se interesau și de antichitatea clasică.

Alt factor care a contribuit la dezvoltarea industriei tipografice a fost existența unor instituții juridice, oamenii legii fiind o clientelă pentru librari. Se vindeau texte juridice, religioase, profane, literare.

Pasionatul bibliofil Teleki Samuel n-a precupețit nici un efort pentru achiziționarea cărților rare și prețioase, ieșite din atelierele tipografice renumite ale Europei, ele reprezentând o valoare excepțională a bibliotecii, atât prin conținutul lor, cât și prin deosebita realizare artistică. Acest fapt îl atestă corespondența bogată purtată de fondator cu editori, librari, cât și listele editoriale, comenzile de cărți.

Rodul acestui interes manifestat pentru cărți prețioase este și existența, în biblioteca organizată de Teleki, a celor 200 de volume produse de renumiți tipografi francezi în decursul secolului al XVI - lea.

Și această mică parte a fondului oglindește caracterul său enciclopedic. Circa 90 de volume sunt opere ale clasicii greci și latini, iar restul sunt din domeniul filozofiei, științelor sociale, istoriei, științelor exacte, biologiei, medicinei etc. 73 volume sunt produse ale editurilor pariziene.

La începutul secolului, la Paris, activitatea editorială se datorește lui Marchand și Verard. Primul tipograf umanist parizian a fost Josse Bade (Jodocus Badius Ascensius – forma latinizată a numelui). Și-a început cariera de tipograf cu un post de corector a lui Trechsel. Atelierul său a funcționat la Paris între anii 1503-1535.

Emblema sa reprezintă o presă tipografică cu inscripția : “*Praelum Ascensianum*“. A editat atât lucrări ale clasicilor (Ex.: Publius Virgilius Maro: *Opera*, 1516 – ed. rară; Barosus : *Historiarum cum commentarii Arnii Viterbiensis*, Paris, 1512 – ed. rară; *Grammatici illustres latini*, Paris, 1516 –ed. rară; Annius V. Ioannis : *Antiquitatu variarum*, Paris, 1515 – legătura de pergament cu text manuscris pe care se văd inițialele colorate în roșu și albastru), cât și texte contemporane ca: Cusa N.: *Opera Omnia*, Parisiis, 1514. 3 vol. – ed. rară; Luithprandius Ticiensis: *Rerum gestarum temporibus*, 1514; Politianus Angel: *Opera*, Paris, 1512.

Una din fiicele lui Josse Bade s-a căsătorit cu Michael de Vascosan, alt tipograf umanist, care a activat din anul 1530. Până în 1539 emblema sa este cea a lui Ascensius (presa tipografică) cu inscripția “*In aedibus Ascensiani*”, apoi o înlocuiește cu una în limba greacă (*În cărți izvoarește fanta înțelepciunii*). Edițiile sale sunt remarcabile prin calitatea hârtiei, frumusețea caracterelor. Din atelierul său provin lucrări ca: Titus Livius : *Historia ab urbe condita*, Paris, 1543; Aemilius Paulus : *De rebus gestis Francorum*, Paris, 1539; Ferronius Arnoldus : *De rebus gestis Gallorum*, Paris, 1550.

38 de volume din Biblioteca Teleki provin de la editura Estienne sau Stephanus. Activitatea editorială a acestei dinastii de tipografi umaniști a durat un secol și jumătate, în atelierele de la Paris și Geneva, între anii 1503 – 1674. Reprezentanții acestei familii aveau o temeinică pregătire intelectuală, au fost buni cunoscători de limbă latină, greacă, ebraică. Volumele, purtând ca marcă tipografică celebrul măslin, sunt ediții ce se caracterizează printr-o deosebită grijă atât față de corectitudinea textului (lucru atestat și de faptul că Henri Estienne a introdus erata, dovadă a unei revizuirii atente chiar și după tipărire), cât și pentru execuția tipografică de o înaltă ținută, cu caractere și ilustrații de calitate remarcabilă.

Cei din familia Estienne au fost nu numai comentatori, editori ai textelor clasice, ci și autori ale unor opere filologice importante, ca *Thesaurus linguae latinae* de Robert I, publicat în anii 1531 –1532, precum și alte dicționare bilingve (latin – francez, francez – latin), dicționare de uz școlar .

În catalogul lui Teleki Samuel figurează ca fiind ediție rară opera lui Henri Estienne *Thesaurus Graecae linguae* în patru volume, apărut în 1572.

Robert I a fost considerat drept principalul tipograf de Biblii din Franța. Biblioteca posedă mai multe ediții, dintre care ediția rarissima a *Bibliei* în ebraică, 5 volume, 1539-1541 în format 4; *Noul Testament* în limba greacă din 1589, în folio, *Vechiul Testament* în limba latină în 2 volume, ediție rară din 1557.

Câteva ediții rare, considerate astfel de fondatorul bibliotecii, sunt cu precădere din literatura clasică: Ctesias : *Excerpta historiae cum Henrici Stephani castigationibus*, limba greacă, Paris, 1557; *Oratorum veterum orationes*, limbile greacă și latină, 1575; Plutarchus : *Opera omnia*, în 13 volume adnotate de Henricus Stephanus, limba greacă, ediție bibliofilă în octavo, ornamentată cu inițiale și frontispicii, legată în piele cu ornamente aurite; Macrobius Aurelius : *In somnium scipionis et convivorum saturnaliorum*; Plato : *Opera omnia . Interpret. De Io. Serrani*, 3 vol. 1578, cu ornamente tipografice și legătură de piele roșie cu ornamente aurite; Dionysus Alex. Et Pomponius Mela : *Situs orbis descriptio*, 1577, interpretat și adnotat de Henricus Stephanus; Bonefidius Enimundus : *Juris orientalis*. Excudebat Henricus Stephanus, 1573; *Medicae artis principes post Hippocratem et Galenum*. Excudebat Henricus Stephanus, 1547.

Regele Francisc I i-a acordat lui Robert Estienne în 1539 titlul de tipograf al regelui pentru limbile latină, greacă și ebraică.

Un alt tipograf beneficiar al privilegiului regal a fost Fridericus Morellus din familia de tipografi care a activat între anii 1552 -1646. Din tipografia Morellus provin trei volume ale clasicilor: Empedocles : *Sphaerae*, Paris, 1586, limbile greacă și latină; Marcellus Sidetes : *De remediis ex piscibus*, Lutetiae, 1591 – ed. orig. rariss.

Industria tipografică la Lyon s-a dezvoltat datorită germanului Trechsel, consilierul și eruditul său corector fiind Michel Sevet. Orașul Lyon a oferit alte împrejurări dezvoltării imprimeriei decât Parisul. Tipografia nu a înflorit aici sub auspiciile Universității și a Palatului Justiției, ci a influenței umaniste a orașului comercial cu legături specifice târgurilor deschise lumii. Din acest centru tipografic au parvenit 25 de tipărituri ale editurilor Ant. Candid, Gulielmus Gazaeus, Sebastian Gryphius, Michael Parmentius, Guillaume Rovillus, Ioannes Tornaesius, Ioannes de Vingle.

Dintre produsele acestor tipografii amintim lucrările: Juvenalis : *Satirae cum commentariis Antonii Manicelli, ex explanationibus Jodoci Badii Ascensius*, Lugduni; *Arte et industriis*, Joannis de Vingle, 1501 – ed. rară; Persius Flaccus : *Satyræ*, 1510 – ed. rară; Actarius Ioannes : *Opera*, Lugduni, J. Tornaesius, 1556 – limbile greacă și latină.

Cel mai important editor lyonez umanist al vremii a fost Sebastian Gryphius. Cărțile sale sunt tipărite cu caractere italice, având pe pagina de titlu emblema cu un grifon. Sfetnicii lui literari au fost Alciat și Sadoleto. Dintre tipăriturile sale, biblioteca are opt volume: ediția rară a lui Claudianus : *Opera*, Lugduni, 1561; Sadoletus Jacobus: *In Pauli epistolam ad Romanos*, Lugduni, 1535 – ed. rară; Volterranus Raph. : *Commentarii*, Lugduni, 1552.

Edițiile ieșite din tipografiile franceze demonstrează preocupările tipografilor de a armoniza conținutul cu execuția artistică. Ei au apelat la artiști ca: Geoffrey Tory, Claude Garamond, Robert Gronjon, Guillaume de Blé. Astfel, ilustrațiile, ornamentele tipografice, caracterele tipografice, legăturile sunt de o înaltă ținută artistică.

Tipăriturile pe care le posedă Biblioteca Teleki au legături din piele de diferite culori, pe carton sau placă de lemn, cu ornamente gravate ori aurite, unele având aplicat pe coperti supralibrisul posesorului. Date interesante pot oferi cercetătorilor din punct de vedere al istoriei cărții legăturile confecționate din foile de pergament ale codexurilor pe care se mai pot citi textele manuscrise.

Aceste câteva publicații reprezintă doar o infimă parte a produselor tipografice din secolul al XVI – lea. Teleki Samuel a colecționat cu pasiunea bibliofilului cărțile valoroase din cele 25 de centre tipografice ale Europei, oferind un bogat material cercetătorilor istoriei cărții și culturii

Des imprimés françaises de XVI-ème siècle dans la Bibliothèque Teleki.

Résumé

Après un brève aperçue sur le développement de l'imprimerie française pendant le XVI-ème siècle, l'ouvrage présente l'activité des remarquables imprimeurs de Paris (Jodocus Badius Ascensius, Michel de Vascosan, Henri et Robert Estienne, Fridericus Morellus) et Lyon (Sébastien Gryphius, Michael Parmentius, G. Rovillus, Ioannes Tornaesius, Jean de Vingle, J. Trechsel) en relevant quelques exemplaires qui se trouvent dans la collection Teleki.

Ce sont des oeuvres des auteurs grecs et latins, des ouvrages de littérature, linguistique, philosophie, théologie, astronomie, art militaire, biologie, médecine, géographie .

Les 200 imprimés français du XVI-ème siècle représente la valeur de bibliophilie et aussi la valeur historique et scientifique, qui offrent des informations utiles au sujet de l'histoire du livre et l'imprimerie.